

שיעור כדי עניבה: משני צדדים או מצד אחד/ שהם כרמי

הקדמה

שונה מצוות ציצית משאר המצוות שנאמרו בהם שיעורים, שבשאר המצוות כאשר נחסר השיעור נפסלת המצווה מה שאין כן בציצית שאין סופה כתחילתה שאע"פ שנחסרה, באופנים מסוימים תהיה כשרה. הלכה זאת מכונה בלשון חז"ל "גרדומין" מלשון חתכים, וישנם כמה מחלוקות בראשונים עד היכן מגיע ההיתר. ע"ד כלל שיטת ר"ת המחמיר ומכשיר רק בנפקו שני חוטין מתוך ארבעה אבל שלושה פסול וגם בהם צריך שישאר כדי עניבה – כדי כריכת החוטים על האצבע (שני סנטימטר), ושיטת הרא"ש שמכשיר בנפקו שני חוטין אפי' פחות מכדי עניבה ובנשאר כדי עניבה כשר אפי' בנפסק כולם. הצד השווה שבהם ששיעור "כדי עניבה" הלקוח מהגמרא הינו פרמטר משמעותי בהכשרת גרדומין, ולכן יש לברר השאלה: אחר שאנחנו כופלים את חוטי הציצית מארבע לשמונה, האם שיעור כדי עניבה נאמר ביחס לארבע חוטים או ביחס לשמונה? הראשון היחיד שדיבר על זה בפירוש הוא הטור, הטור כתב שהשיעור נאמר ביחס לארבע ולכן גם בציצית שלנו (שמונה) אם נפסק חוט אחד לגמרי נחשב שיש בציצית כדי עניבה שהרי בראש השני של אותו חוט יש כדי עניבה. אחר הטור נמשכו כל האחרונים וכן ביארו את דברי הרא"ש, ופשט הדבר בישראל ואין מי שיערער. אמנם בעיון מחודש ברא"ש רואים שאין הדברים פשוטים כ"כ ואפשר שדבריו נוטים אחרת, וכיוון שהדבר נוגע בספק של תורה אפשר שצריך להחמיר, וע"ז נסוב מאמרנו ובזה באנו לבדוק.

מקור הסוגייה - מנחות פרק התכלת

במנחות (לה.) כחלק מניסיון לסדר את דברי רבי הסובר שתכלת מעכב את הלבן עם דברי המשנה שהמינין אינם מעכבים חודש דין גרדומין, וז"ל הגמרא: "מתני': התכלת אינה מעכבת את הלבן, והלבן אינו מעכב את התכלת. תפלה של יד אינה מעכבת את של ראש, ושל ראש אינה מעכבת את של יד. גמ'. לימא, מתני' דלא כרבי; דתניא: וראיתם אותו - מלמד שמעכבין זה את זה, דברי רבי, וחכ"א: אין מעכבין... אמר רבא: לא נצרכא אלא לגרדומין, דאי איגרדם תכלת וקאי לבן, ואי איגרדם לבן וקאי תכלת - לית לן בה, דאמרי בני ר' חייא: גרדומי תכלת כשרין, וגרדומי אזוב כשרין. וכמה שיעור גרדומין?

אמר בר המדורי אמר שמואל: כדי לענבן. איך שלא נסביר את הגמרא ישנם אופנים שאנו מכשירים גרדומין רק בנשאר בחוטים החתוכים כדי עניבה, וצ"ב האם בארבע או בשמונה.

דברי הטור ועיון צדדי בדבריו

הטור (סימן יב) תוך כדי הצגת שיטת הרא"ש לעומת ר"ת כתב במפורש שמספיק כדי עניבה מצד אחד וז"ל: "ואם נפסקו כל חוטיה ונשתייר בהם כדי עניבה כשר, ובלבד שיישאר כדי שיוכל לענבם כולם ביחד שזהו יותר מכדי עניבה של כל אחד בלבד... ואם לא נשאר כדי עניבה אפילו בחוט אחד שנפסק כולו פסול. הילכך כיון שכל אחד כפול לב' אם נפסקו ב' ראשים פסול שמא נפסק חוט אחד אבל אם לא נפסק אלא ראש אחד כשר. וי"א (ר"ת) אם נפסקו ג' חוטין פסול אפילו אם נשאר בהן כדי עניבה ואם נפסקו ב' כשר אם נשאר בהם כדי עניבה ולפ"ז אפי' אם נפסקו ב' ראשין כשר אם יש בהן כדי עניבה עד שיפסקו ג' וא"א הרא"ש ז"ל הסכים לסברא ראשונה".

לפני הדיון בדבריו יש לשים לב למה שנראה מלשונו שכל דבריו אמר בשיטת הרא"ש אבל בהציגו את ר"ת משמע שלא מועיל כדי עניבה מצד אחד דכתב "אפי' אם נפסקו שני ראשים כשר אם יש בהן כדי עניבה" ומשמע בשניהם אבל באחד מהם פסול. ולכאורה לא מובן למה הבין אחרת את ר"ת מהרא"ש בעניין כדי עניבה והרב טבגר בפתיל תכלת כתב שהטור עושה מחלוקת בעניין בין הרא"ש לר"ת ומגדיל את התמיה, ולכאורה יותר נראה שגם בר"ת הבין כהבנתו ברא"ש וכפי שהבין הב"י, וכן הרדב"ז (החדשות מכת"י י"ד ח"ה סי' ד) כתב שיש להסתפק בדעת ר"ת בעניין ומסיים "ומיסתברא דלא משוינן פלוגתא בין הפוסקים בהכי, ועדיין צריך לי עיון". וליישב זאת, יש מי שמפרש ש"אם יש בהן כדי עניבה" היינו בשני הראשים ביחד, ואיני יודע אם התכוון לספק הב"י דהסתפק ביש בראש אחד קצת פחות מכדי עניבה ובראש השני קצת פחות מכדי עניבה האם מצטרפים, כי אם כן הכא נמי בר"ת כוונתו שיש בהם ביחד. אך זה לא מסתדר עם הפסיקה דאנו פוסקים לחומרה בספקו של הב"י לחומרה. אך אפשר להבין דבריו שהתכוון שהטור בר"ת מתייחס לשני ראשים כאותו חוט, וכוונתו שאם יש כדי עניבה בצד אחד אז נחשב שיש גם בשני כדי עניבה כי הם אותו חוט, ואם בחוט יש כדי עניבה אז בהם יש כדי עניבה ודחוק. לכאורה הפשט הוא שאין חילוק בין ר"ת לרא"ש אלא

שבעיקר בא להנגיד את מספר שתיים לשלוש ואין הכי נמי די באחד מהם כדי עניבה, ויש שכתבו מהלכים לחלק ואכמ"ל.

דברי הרא"ש והמשמעויות הסותרות בדבריו

כיוון שבן הרא"ש הוא הטור כתב להדיא שכדי עניבה די מצד אחד נמשכו המפרשים לנקוט כן גם ברא"ש. אולם בעיון בהלכות קטנות לרא"ש (הל' ציצית, ז) רואים שהדברים אינם כ"כ פשוטים, וז"ל: "התכלת אינה מעכבת את הלבן... ולכך היה אומר ר"ת דעכשיו שנותנין ד' חוטין שנים משום לבן [ס"א ושנים משום תכלת] וכופלין אותם לח' אם נפסקו ב' מן הח' ונשאר בהם כדי עניבה כשר... וי"מ אי איגרדום תכלת וקאי אלבן היינו דנפסק החוט מעיקרו ולא נשתייר בו אלא כל שהוא... אבל לרבנן דסברי דאין מעכבין זה את זה... אם נפסק החוט מעיקרו פסול, דכיון דנפסק במקום חיבורו בכנף ולא נשאר כ"א ג' חוטין. אבל אם נפסק מכל ארבעתן ונשתייר בהן כדי עניבה כשר. והא דמייטי הא דבני רבי חייא אהא דאמר רבא לא נצרכא אלא לגרדומין, לא שיהא לגמרי כההיא דר"ח... הלכך אפי' אי איגרדום כל ח' חוטין ונשתייר בהן כדי עניבה כשר, ואם יש אפי' בחוט אחד פחות מכדי עניבה פסול".

מלשון הרא"ש דכתב בי"מ שחכמים לא מכשירים כשנפסק מין אחד פחות מכדי עניבה משמע כמו הטור – "אבל אם נפסק מכל ארבעתן ונשתייר בהן כדי עניבה כשר" ומשמע ש"בהן" אארבע חוטים קאי ודי מצד אחד. לעומת זאת בדעת ר"ת כתב הרא"ש "ולכך היה אומר ר"ת דעכשיו שנותנין ד' חוטין שנים משום לבן [ס"א ושנים משום תכלת] וכופלין אותם לח' אם נפסקו ב' מן הח' ונשאר בהם כדי עניבה כשר", ומשמע שצריך בשניהם כדי עניבה. ולומר דלאו דווקא וה"ה שדי בחוט אחד בכדי עניבה דעיקר מה שמתייחס לשמונה חוטין הוא כדי לפסול באיגרדמו שלוש שמא הם משלושה חוטים ולא בשביל כדי עניבה, דחוק. עיקר הראיה דלא כטור היא מסוף דבריו, הרא"ש כתב בסיכום ההלכתי "הלכך אפי' אי איגרדום כל ח' חוטין ונשתייר בהן כדי עניבה כשר, ואם יש אפי' בחוט אחד פחות מכדי עניבה פסול", ומשמע חוט אחד מתוך שמונה.

הבנת האחרונים ברא"ש - הסבר הרב טל בלשונות וראיית הב"י

הרב טל כחלק מהתפיסה הברורה באחרונים שהרא"ש הוא כטור, כתב ליישב הלשונות. מבחינת הרב לשונות הרא"ש "אבל אם נפסק מכל ארבעתן ונשתייר בהן כדי עניבה כשר" וכן "...כההיא דבני ר"ח אליבא דרבנן דמצרכי לכל ארבע חוטין כדי עניבה"

הם עיקר. ולגבי פסק ההלכה של הרא"ש ביאר שסוף המשפט אינו כתחילתו וסופו קאי על יחס של אחד לארבע שבו התחיל הרא"ש, שביחס לארבע חוטים אם בחוט אחד לא נשאר כדי עניבה פסול, ולכאורה יש בזה דוחק גדול.

עוד כתב הב"י להוכיח מהרא"ש דסבירה ליה כטור. הרא"ש התבטא שהסיבה שלחכמים אם נפסק החוט מעיקרו פסול הוא כי נשאר שלושה חוטים, וכתב הב"י דאם אחד מתוך שמונה נחתך לגמרי אך נשאר הראש השני אי אפשר לומר שנשארו רק שלושה חוטים שהחוט הרביעי חלקו קיים, ולכן יש לומר שגם הרא"ש יפסול כדברי הטור דווקא בנקרע משני הצדדים. ולא הצלחתי להבין, דהרי לסברת רבי שחולק על חכמים ומכשיר – מכשיר מדין מציל דהיינו שגם החוט שנקרע ונשאר ממנו כל שהוא כשר ע"י הצלת חבריו, ולא יגדיר זאת כנשארו שלושה חוטים. מעתה מוכרחים אנו לומר שמה שחכמים פוסלים כי נשארו רק שלושה חוטים אין הכוונה במציאות, אלא כיוון שפוסלים החוט דרבי מכשיר נחשב שיש רק שלושה חוטים כשרים. ממילא אזלא לה ראיית הב"י דגם שנחתך מצד אחד יש רק שלושה חוטים כשרים, ואף שמהלשון "כי אם שלושה חוטים" משמע קצת שהוא מצד המציאות אינו מוכרח.

הבנת הרב נחשון ברא"ש - הרא"ש מצריך משני הצדדים

מחמת דחקים אלו, לרב נחשון נראה שהמשפט האחרון שהוא הסיכום ההלכתי עיקר. וליישב המשפט הראשון ("אבל אם נפסק מכל ארבעתן ונשתייר בהם כדי עניבה"), חשבתי לומר שכאשר יש בראש השני כדי עניבה גם בראש הראשון שנחתך ואין בו פחות מכדי עניבה 'בעצם' נחשב שיש בו כדי עניבה, בזכות הראש השני כי הכל חוט אחד, ודחוק מאוד. הרב נחשון ביאר שמלשון הרא"ש "נפסק מכל ארבעתן" (ולא נפסקו כל ארבעתם) יותר מסתבר שמכל חוט נפסק בצד אחד, וממילא הביטוי "כדי עניבה" שמשמעותו שנחתך קצת ונשאר כדי עניבה הוא בצד אחד של הארבע, כי בצד השני נשאר שיעור שלם¹. ועוד נראה שגם אם נסביר שדווקא הפשט של נפסק הוא משני הצדדים ואז הסתמא שנשאר בהם בכדי עניבה קאי על ארבעה חוטים עדיין לא קשה. כי אם "נפסק מכל ארבעתן" היינו משני הצדדים, אז ממילא "ונשתייר בהם כדי עניבה"

1. ואין לומר דהשיעור השלם "יש בו בכדי עניבה" קרי ליה רק כביטוי שאין בו פסול שהרי אם כך היה לו לומר בלשון "כיוון שיש בכדי עניבה" ולא "ונשאר" שמשמע שהוא תנאי אם נשאר.

היינו משני צדדים, דהיינו: כמו שנפסק קאי על שני צדדים כך כדי עניבה קאי על שני צדדים, והסכים הרב נחשון. עתה חשבתי שלא מוכרח כי אם היה כתוב "נפסק מכל ארבעתן ונשתתיר וכו'" היה מוכרח, אבל מה שחזר ואמר "ונשתתיר בהם" משמע שבחוטמים שנחתכו מכל צד נשאר בסוף כדי עניבה, ועדיין בתורת יישוב אפשר לומר כן.

האמת בלשון הרא"ש השנייה המובאת בהמשך דבריו, קצת יותר קשה להכניס את הביאורים הללו, דכתב "כהיה דבני ר"ח אליבא דרבנן דמצרכי לכל ארבע חוטין כדי עניבה". כאן לא הזכיר עניין הפסיקה אף דברור דבזה איירי, ועדיין נראה שאפשר ליישב כנ"ל שמצריך לכל ארבעת החוטמים הכשר כדי עניבה שהוא משני הצדדים (וכמו שיגיד שבכל ארבע חוטמים צריך יב' גודלים). במיוחד שבכל הדברים הללו הרא"ש בא להנגיד את בני ר' חייא אליבא דרבנן- דגרדומין מדובר על כל הארבע חוטמים, לעומת רבי שגרדומין היינו על חוטי התכלת, ובזה הדיון הוא מצד המניין שחכמים פוסלים את מה שמכשיר רבי מצד המניין. וכיוון שהדיון הוא במניין אז וודאי שהמספר שיש לדון בו הוא 'ארבע' (המתחלק לשני תכלת ושני לבן) הנלמד מגדיל גדילים, וכאשר מסבירים את הגמרא על מה רבי דיבר ועל מה ר' חייא לעולם ישתמשו במספר ארבע, ורק שיורדים למעשה ינקטו מספר שמונה, ועיין לתוספות במניין חוטי התכלת שתמיד מדברים ביחס למספר ארבע. ע"פ חידוד זה יותר בולט שהרא"ש הביא מניין ארבע אחר כותבו שמה שרבי יכשיר בנפסק החוט מעיקרו חכמים יפסלו מחמת שחסר מניין (דהמניין הוא דין בארבע חוטמים) ואין ארבע חוטמים אלא רק שלוש. לכן כשכתב שהם מכשירים בכדי עניבה כתב מניין ה'ארבע' וכוונתו שחכמים יכשירו בגרודמין רק שהמניין שלמדנו מ"גדיל גדילים"- ארבע נשאר, אבל לא מצד כדי עניבה.

עוד הביא הרב נחשון ראייה חזקה מאוד משו"ת הרא"ש שם הכשיר (בכך שפסק את הבנה שכדי עניבה שרי בנחתכו כל החוטין ואת רבי שמכשיר בפחות מכדי עניבה במין אחד- ביחד, ואכמ"ל) בציצית שלנו של שמונה בנחתכו שני חוטמים לגמרי והששה נחתכו ונשאר בהם כדי עניבה. ואם די בצד אחד, גם נחתכו שלושה לגמרי היה לו להכשיר כי אפי' נאמר שהיו משלושה חוטמים שונים עדיין נחשב שיש בכלם כדי עניבה, והבן.

היחס בין השיעור ההתחלתי לשיעור גרדומין

קושי נוסף העולה בדברי הטור הוא ההבדל בין השיעור ההתחלתי בציצית יב' גודליו, לכדי עניבה. דיב' גודלים לכו"ע בעינן משני צדדי החוטמים ומאי שנא מכדי עניבה? וליתר

ביאור: ישנה מחלוקת ראשונים האם הכפילה היא מהתורה או מדרבנן, לסוברים שהכפילה היא מדרבנן מסתמא גם הצרכת שיעור משני הצדדים היא מדרבנן, ולא קשה שבגרדומין יקלו בזה. אמנם לראשונים הסוברים שהכפילה מהתורה, כאשר נמסר לחז"ל שיעור הציצית מהלכה למשה מסיני והם בחרו להבין שאין די מצד אחד אלא משני הצדדים, בהוראה זו לימדונו תפיסתם שהתורה בזה שהורתה דין כפילה רצתה שכל ראש יקבל דין עצמי. דהיינו שהציצית בעשייתה ובכללותה תהיה מורכבת מארבעה חוטים (ובזה נקבע היחס לתכלת), ואך בפועל בהטלתה תקבל צורה של שמונה חוטים בעלי דין וחשיבות עצמיים. אין זה משנה אם ההלכה למשה מסיני נמסרה בלשון שמחייבת כב' גודלים או בלשון שמצריכה שיהיו משולשלים יב' גודלים, עצם זה שחז"ל הצריכו אורך שווה בשני הצדדים מכריח שההסתכלות היא שצריך שיהיה שמונה חוטים עם אורך עצמי ועליהם אמרנו שבגרדומין כשרים בכדי עניבה. אבל הטור בדבריו מבטל את מציאותם, וכנראה שהבין שהכפילה היא מדרבנן, ועכ"פ מצאנו קבוצת ראשונים שלכאורה תחלוק על הטור. עד כאן מדברי אליעזר.

הרב נחשון אמר לי שאפשר להבין שהכפילה מהתורה אך הדרישה לאורך שווה משני הצדדים היא מדרבנן ומובן שיקלו בזה בגרדומין (ואליעזר לא ניחא לו בזה²). עוד אפשר לומר אחר שדין גרדומין אינו מיקל רק באורך אלא בעוד דינים דחלק מהראשונים מכשירים כדי עניבה בגדיל אף שאין ענף (ועיין במאמרנו גרודמין בציצית באיזה הלכות מיקל דין גרדומין), הגיוני שיקל גם בזה שבאיגודם לא מצריכים כפילה וכן לא צריך צורה של שמונה חוטים שדין זה הוא יוצא ובא כוחו של דין כפילה. ועדיין קצת קשה, אם בשיעור האורך הראשוני אנו מתייחסים ומדברים על שמונה חוטים אז כשאנו אומרים שאם איגודם כשרים בכדי עניבה לכאורה גם עסקינן בשמונה, וקשה לחדש שבמהלך הדברים היה סטייה והתחילו לדבר על ארבע. ואפשר לעדן זאת קצת שבאמת

2. המקור לאורך החוטים הוא מהברייתא שמצריכה שיהיו משולשלים ארבע אצבעות וחלק מהראשונים הבינו שהתנא נקט לשון משתלשל כיוון שצריך לכפול את החוטים, וכל הציצית גדיל ופתיל דיה שתהא ארבע אצבעות. מעתה אם אני מבין שאורך החוטים הוא מהתורה (שגם זה סוגייה גדולה ודעת הב"י שהיא מדרבנן ולרבני בית המדרש משמע שהוא מהתורה כחז"א ואכמ"ל) אז קשה לומר שארבע אצבעות שהצריכה הברייתא מהתורה הכוונה שהסך הכולל של ארבע ועוד ארבע שהם שמונה הוא מהתורה אך מהתורה לא צריך בפועל ארבע אצבעות בכל צד. ולגבי שיטת הראשונים השנייה עיין בהערה הבאה למה קשה לומר כרב נחשון.

"כדי עניבה" אינו שיעור אלא בסה"כ עניין של היכר שיישאר מהענף משהו שניכר אך אינו תחליף למה שהיה ולכן לא מתייחס לשמונה חוטים.

אך האמת שנראה להציע תפיסה אחרת מהקודמת, שחז"ל לא תפסו את הכפילה כאיזה הדרכה כיצד לתלות את החוטים (וכיוצ"ב) אלא כדרישה שלארבעת החוטים יהיה שני צדדים. ממילא כשההלכה למשה מסיני מצריכה שיהיו משולשלים יב' גודלים מסתמא היא קאי ומתייחסת לשני הצדדים כמו שהתורה מצריכה שיהיה מנקודת ההשתלשלות ומטה. סברה כעין זה מצאנו לתוספות בביור המקור לשני חוטי תכלת, שהתוספות אומרים שאם התורה בפרשת שלח אומרת לשים חוט אחד לבן ואחד תכלת ובפרשת כי תצא אומרת שצריך ארבע חוטים מסתמא מרבה את שני המינים בשווה. והכא נמי אם התורה אומרת שמהחור ומטה צריך שישתלשלו שני צדדים וההלכה למשה מסיני אומרת שיהיה משולשל יב' גודלים כנראה היא קאי על שני הצדדים. הנקודה בתפיסה הזאת שלפיה אין דין של צורת שמונה חוטים אלא יש רק כפילה היוצרת בקבוצת החוטים שני צדדים שהיחס ביניהם שווה ודין האורך מתייחס לארבע חוטים. לכן בגמרא איננו מדברים על שמונה חוטים בעלי תביעה לאורך יב' גודלים מה הדין שנחתכו, אלא על ארבע חוטים שצריך שיהיו משולשים יב' גודלים מה הדין שנחתכו³. ואין צורך לומר שהכניסו בשיח עניין שני הצדדים כך שגם התשובה של כדי עניבה תהיה על שני הצדדים (ואפשר שעדיין דחוק לומר שעניין שני הצדדים לא נמצא בשיח למרות שהדרישה באורך בפועל היא בשני הצדדים).

בהקשר זה הביא הרב נחשון קושייה מלשון הברייתא על הטור וז"ל: "מלבד כל זאת מדברי הברייתא (לט.) שמנגידה בין תחילתו לסופו (ולמסקנה סופו היינו כדי עניבה) נראה שצריך כדי עניבה בכל צד, דכמו שבתחילתו בעינין יב' גודלין בכל צד וא"א להסתפק בצד אחד א"כ גם בסופו שמונגד לשיעור ההתחלתי שדי בכדי עניבה משמע בכל צד", ואין לי מה להשיב ע"ז.

3. תפיסה זאת נכונה במיוחד לראשונים המצריכים יב' גודלים בציצית (ובניהם הרא"ש והטור), כיוון שהם מסבירים את הברייתא של ארבע אצבעות שהיא מדברת על הגדיל (ששם לא שייך לחלק בין שני צדדים), והאורך בענף הינו מדין נויי ציצית שהענף יהיה פי שניים מהגדיל. ולכאורה זהו דין על כללות הענף ותמוה לחלק (מהתורה) בין צדדיו, וממילא אין צורך לומר שיש עניין של צורת שמונה חוטים.

ראשונים החולקים על הטור

סוגייה זו כפי שהביאה האחרונים נראה שאין ראשונים שאפשר ללמוד מדבריהם האם בעינן כדי עניבה מצד אחד או שני צדדים מלבד הטור. אמנם הרב נחשון מצא לרב יחזקאל סירקין שהביא הרבה ראשונים דמהם משמע לא כטור, וז"ל השאלות (פר' שלח שאילתא כז): "אי נמי הות משולשת ארבע (אצבעות) ואי גרדמו להו ובצרי להו מארבעי (אצבעות) ואית בהו כדי לענבן שפיר דמי דאמרי בני רבי חייא גרדומי תכלת כשירין". וכן לשון בה"ג (סימן כז, הלכות ציצית, עמ' רעה): "ואי איגרדמי להו ובצרי להו מארבעי ואית בהון כדי לעונבן, שפיר דמי, דאמרי בני רבי חייא גרדומי תכלת כשירין", וכן לשון הסמ"ק (מצוה לא): "ומה שאנו קוראים גרדומים, זהו שאינם ארוכים י"ב אצבעות אבל אי גרדום שאין בו כדי עניבה אפילו פתיל אחד פסול". משמע מכל הראשונים שאיחדו שיעור כדי עניבה וארבע אצבעות, שכמו ששיעור ארבע אצבעות הוא ביחס לשמונה חוטים גם כדי עניבה הוא ביחס לשמונה חוטים. וגדולה מזו ראיתי למרדכי בהלכות קטנות (רמז תתקלט) דכתב: "איבעיא להו כדי לעונבן כולהו בהדדי או כל חד וחד לחודיה תיקו פירוש כולהו בהדי הדדי ר"ל ארבע חוטין (משמונה) לפירוש רבינו תם דאיגרדום דוקא מין אחד כשר ולפי ר"י ז"ל דאיגרדום כולהו כשר ר"ל לענוב כל הח' חוטיין". והאגור בהלכות ציצית (סימן טז) ציטטו וכתב: "ושיעור עניבה כדי לענוב ד' חוטיין לפיר'ת וח' חוטיין לפיר'ח וח' חוטיין לפיר'ש"י עכ"ל מרדכי קטן. ואני המחבר אומר כי מנהג פשוט בכל אשכנז לפסול הציצית כשנפסק אפילו חוט אחד סמוך לגדיל שלא נשאר כדי עניבה", ומלבד שמרישא משמע אחד משמונה דמינה סליק, וגם עצם הביטוי "חוט אחד סמוך לגדיל" לא נשמע דהיינו שני ראשים דהם חוט אחד⁴. ויש להעיר דלשיטת הרמב"ם דצובע חצי חוט תכלת

4. ועתה ראיתי לדרכי משה שהתייחס לדבריו וכתב: "...ובעל האגור (הל' ציצית סי' טז) כתב דפשוט המנהג בכל אשכנז דאפילו אם נפסק חוט אחד ולא נשתייר כדי עניבה פסול עכ"ל וצריך עיון דאם ר"ל שנפסק שני ראשי החוט מאי למימרא ואי איירי בראש אחד מאי טעמא ואפשר דר"ל שהמנהג כרש"י שפירש שצריך שישאר מן הענף ולא מן הגדיל וכו", ודבריו "מאי טעמא" כוונתם דפשיטא ליה שיוודה לטור ולכן קשה אמאי יפסול, ואף שביאורו באגודה שבא לפסוק כרש"י עיקר, שכן נשמע מהקשר דבריו שלא הביא הטור כחולק על המרדכי, והביא מחלוקת רש"י וסמ"ג, מכל מקום מלשונו נמי איכא למשמע דלא כטור.

אע"ג דפתיל תכלת אמר רחמנא ולא חצי משום שסיברה ליה שבכפילה כל חוט נחשב בפני עצמו אז גם כדי עניבה קאי על כל חוט מהשמונה.

ניסיון להעמיד ראשונים ושיטות כדעת הטור

וחיפשתי לראות אולי יש ראשונים שהינם בשיטת הטור ולא יהא יחידי, וחשבתי להביא ראיה לטור מתוספות רי"ד. הרי"ד כתב דיש סברה שנפסק מעיקרו יותר קל מאיגרדם פחות מכדי עניבה דהרי הוא עדיין מחובר לטלית בכל אורכו ע"י הגדיל, וקמ"ל רב דפסול. בנפסק מעיקרו (הרבה פעמים-) יש את הצד שלא תלוי על הכנף כלל ויש את הצד שעדיין מושחל בחור, ולכאורה החוט החתוך בצד שנפסק קשה לומר שמצטרף לציצית רק כי קשור לגדיל שהרי אינו תלוי על החור כלל וקשה להכשיר חוט שקשור לענף הציצית ללא קשר לחור. אלא סברת הרי"ד הינה על החוט מהצד השני שראשו עדיין תלוי בחור וקשור לציצית בזכות הגדיל. מעתה הו"א שזה יהיה יותר כשר מפחות מכדי עניבה נכונה רק לדעת הטור שדי בצד אחד שיהיה בכדי עניבה אך אם צריך שני צדדים אין הו"א להכשיר. הרב נחשון לא הסכים לזה דבהו"א יכול להיות דגם חוט שלא תלוי בחור יחשב כמחובר לציצית.

עוד חשבתי להביא ראיה מרש"י וסיעתו הסוברים דכדי עניבה הוא בענף ולא בגדיל, וכבר הקשו עליהם הראשונים מדברי רבא דהצריך שיהיה קשר על כל חולייה דאם לא ברגע שייגרדמו יותר הקשר ויפול ולכאורה אינו מובן דבני ר' חייא מכשירים רק בכדי עניבה ואם הוי בענף לא יותר הקשר. והשיטה מקובצת והרא"ש ועוד גורסים ברש"י שלרבא בני ר' חייא מכשירים אף באין כדי עניבה, ולכאורה זהו תירוץ דחוק ולא נראה מפשטא דגמרא ועיין למאמר הרב נחשון שניסה להסביר הטעם דכך רבא הבין. עכ"פ אם נאמר דלראשונים סבירה להו כטור דדי בכדי עניבה מצד אחד אתי שפיר דוודאי בכך יותר הקשר, ועדיין קשה להכריח כן אחר שיש את היישוב הראשון לקושייה זו, וצ"ע בכל הראשונים העומדים בשיטת רש"י.

ראשונים נוספים שמסתבר שיוודו לטור הינם העומדים בשיטה שכפילה היא מדרבנן, ואם גרודמין מקילים באורך החוטים שהם מהתורה (לחלק מהראשונים), ומוותרים על

הענף⁵ ולחלק מהראשונים גם על הגדיל, לא כ"ש שיקלו בכפילה אם הגרדום ביטלה? וכמובן שאפשר לחלק שהגרדום הוא ביחס לאורך הציצית וכפילה היא כביכול הרוחב ובזה הגרדום לא 'נוגע', ועוד שמא א"א ללמוד מאחד לחבירו אפי' מהתורה לדרבנן, אך עדיין יותר מסתברא לי שידודו לטור.

בירור נוסף - הסיבה שבכדי עניבה לא מצטרף משני הצדדים

ההסתכלות של הטור היא שאנו רואים את שני הראשים כחוט אחד ולכן די שיהיה כחוט כדי עניבה דהיינו ראש אחד, ולכאורה גם אם נחתכו שני ראשים ויש בכל אחד מהם פחות מכדי עניבה אבל בשניהם ביחד יש כדי עניבה יש להכשיר כי בחוט יש כדי עניבה. הב"י ההעלה את הבירור הזה וז"ל: "והיכא דנפסקו שני ראשי החוט ולא נשתתיר בשום ראש כדי עניבה ובצירוף שיור שני הראשים יש כדי עניבה היה נראה להכשיר ואפשר היה לומר דמפני כך גבי סברת יש אומרים כתב רבינו ואם נפסקו שני ראשים כשר אם יש בהם כדי עניבה דמשמע דאע"פ שאין בשום אחד משני הראשים לבדו כדי עניבה מאחר שבהצטרפות שניהם יש כדי עניבה כשר אלא שלא מצאתי מי שכתב כן...". בטל חיים כתב שמסתימת הטור בפסילתו חוטי ציצית שנפסקו שני ראשים ואין בהם כדי עניבה משמע אפי' יש בהם ביחד כדי עניבה פסול, דאם לא היה לו לפרט. הב"י עצמו יישב וז"ל: "ואיכא למימר דכל שאין בשום אחד מראשי החוטים כדי עניבה אף על פי שבצירוף שניהם יש כדי עניבה כיון שאין כדי עניבה במקום אחד לא מינכר ולא חשיב כלל דכמאן דליתיה דמי". תירוצו יובן ע"פ דברי הגמרא גבי דין חוטים עבים שאם היו קטנים היו נענבים אבל במתכונתם הנוכחית אינם נענבים, דהגמרא מכשירה בזה כיוון דמנכרי טפי, ורואים שעניין הכדי עניבה הוא שיהיו ניכרים ואם נקרע משני הצדדים גם אם ביחד הוא כדי עניבה סוף סוף לא ניכר.

לפני היישוב של הרב טל יש להקדים את משמעות היחס בין דברי הרא"ש שפחות מכדי עניבה חשיב נפסק מעיקרו לדברי הטור. הרב נחשון נתן טעם להבנתו ברא"ש שלא יסכים לטור ויצריך כדי עניבה משני צידי החוט, דהטעם לזה הוא שפחות מכדי עניבה חשיב נפסק מעיקרו ובנפסק מעיקרו וודאי ששני ראשי החוט פסולים. העניין הוא דהב"י

5. אפי' לרש"י רבא הבין את בני ר' חייא שמתירים אפי' לא נשאר כלום מהענף ורק קשיא ליה מצד שיותר וייפול הכול.

עצמו כתב כמה פעמים בטור שסבירה ליה כיסוד אביו הרא"ש (שפחות מכדי עניבה היינו נפסק מעיקרו) והוכיח כן ממה שפוסל בשני ראשים פחות מכדי עניבה ולכאורה דווקא מעיקרו פסלין בחוט אחד אבל פחות מכדי עניבה פוסלים רק בשתיים דאם לא קשה מה חידוש רב, וע"כ דלטור סבירה ליה כהרא"ש שנפסקו מעיקרו ופחות מכדי עניבה היינו הך. מעתה קשה איך הטור ישכיר בנשאר בצד אחד בכדי עניבה הרי הוי כנפסק מעיקרו שפוסל בשני החוטים, וכן קשה לכל האחרונים שמבינים שהרא"ש יודה לטור. ראשית יש לומר דדברי הב"י דהטור סבירה ליה כיסוד הרא"ש שפחות מכדי עניבה כנפסק מעיקרו לא מוכרח, וליישב דברי רב דנפסק מעיקרו פסול ולכאורה אפי' פחות מכדי עניבה פסול יש עוד דרכים (עיין להלן) מלבד הרא"ש. אמנם וודאי שיותר מרווח כמו הב"י לכן יש להשיב שוודאי דזה לא קשה דמה שנפסק מעיקרו פוסל שתי חוטים הווי מהצד הטכני שאינם תלויים בבגד ודברי הרא"ש שפחות מכדי עניבה הווי כנפסק מעיקרו הווי מהצד המהותי שכשנשאר בחוט פחות מכדי עניבה הוי כלא נשאר בחוט כלום כגודמת נפסק מעיקרו שלא נשאר בחוט כלום. עכ"פ גם לטור הרב מיישב דהטור סבירה ליה כרא"ש שפחות מכדי עניבה הוי כנפסק מעיקרו מהפן המהותי שלא נחשב שנשאר משהו ולכן כאשר בשני הצדדים נפסק פחות מכדי עניבה הוי כל חוט כנפסק מעיקרו ולא נשאר כלום. עוד יישב הרב טל שהסיבה שהטור פסל, כי כשיש פחות מכדי עניבה משני הצדדים אי אפשר לעונבם בפועל ואף שהגמרא הכשירה בחוטים עבים, שם העניין שמצד אורכם אפשר לענוב ורק עוביים מפריע והוי מעין "כל הראוי לבילה אין הבילה מעכבתו". אך שונה הדבר כאשר מצד האורך אי אפשר לענוב דאז אפי' לא ראוי דמצד העצם אי אפשר לענובו ופסול.

מסקנה

מרן השו"ע פסק את דברי הטור להלכה (סי' יב סע' א), וז"ל: "אם נפסקו כל חוטי הכנף ונשתתיר בהם כדי עניבת כל החוטים הפסוקים ביחד, כשר. ואם לא נשאר כדי עניבה אפי' בחוט אחד שנפסק כולו, פסול. הלכך, כיון שכל א' כפול לשנים, אם נפסקו שני ראשים, פסול, שמא נפסק חוט אחד. ולפי מה שאנו נוהגים לדקדק בעת עשיית הציצית לתת סימן בד' ראשים, בענין שלעולם הד' ראשים הם מצד אחד של הקשר והד' ראשים מצד האחר, אם נפסקו שני ראשים מצד אחד, כשר, דודאי שני חוטים הם והרי נשתתיר מכל אחד הראש השני שהוא יותר מכדי עניבה". אחרי מרן דברי הטור ומרן השו"ע

נמשכו כל האחרונים, וכן הפסיקה המקובלת. לעומת זאת הבאנו הרבה ראשונים דלא סבירה להו כטור (ובהם הרמב"ם), וכן ברא"ש פשטא דמילתא אינו כטור כמו שהוכיח הרב נחשון. וז"ל הרב נחשון גבי אם מצאנו אחרונים שהעירו כן: "ועתה ראיתי שבש"ת ראש לראובני (סי' א' לרב ראובן לוי זקנו של הגר"י הרצוג והיה מרבתי של הרב קוק, נפטר בשנת תרמ"ז), הובא התכתבות שלו עם הרב יחזקאל סירקין (שימש ברבנות בכמה מקומות כתב ספר בנין יחזקאל והיה מחסידי הצמח צדק, נפטר בשנת התרמ"ט) שצייד כדברנו ושכך רואים בעוד כמה ראשונים... ושעל כן יש לפסוק הכי ודלא כטור והאחרונים שנמשכו אחריו (והרב ראובן לוי השיב על חלק מדבריו בעיקר על דעת הרא"ש בפסקים וכן בהבנת דברי השאלות). וכן הרב טבגר בכליל תכלת תמה על הטור וב"י ונקט כדברינו.

מכוח כל זה אמר הרב נחשון שנראה לו בזה שלכתחילה יש להחמיר דלא כטור, וספק האם אפשר לצרפו לספיקות אחר דהוא דעת יחיד כנגד שבעה ראשונים. אמנם אנו קיבלנו הוראות מרן במיוחד במקום מנהג ופסיקת כל האחרונים דמנהג בכוחו להכריע אפי' בספיקא דאורייתא, ועדיין קשה להקל קצת דהוא דעת יחיד, אא"כ הכפילה היא מדרבנן⁶ והוי ספיקא דרבנן. אי נמי אורך החוטים דרבנן, וזה מועיל רק אם הגרדומין לא מצריכים שיישאר גדיל וענף, שאז מדאורייתא יוצא "ח בכדי עניבה שמהכנף (אך אם צריך ענף לא מועיל ודו"ק). עוד חשבתי לצרף לדעת הטור בציצית שיש בה תכלת אם נקרעו חוטי הלבן מעיקרם את הבנתו השלישית של הב"י ברמב"ם שיכשיר באיגודם הלבן עד הכנף ולא הוי כנפסק מעיקרו.

6. הראשונים שסוברים שכפילה הם מהתורה הם התוספות, היראים, והנצי"ב בדעת השאלות, ברמב"ם נראה יותר דהוי מדרבנן או מנהג ולכאורה התוספות והיראים והשאלות הבנתם מאוד ייחודית ויוצאת דופן ובפשטות שאר הראשונים לא יודו לה. אמנם הב"י העתיק פירוש התוספות, ואיני יודע מה להלכה.